

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در

پالاسکو

هو العزيز

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

تقدیم به آتش نشانان شهید:

✪ محمد آقایی

✪ علی امینی

✪ حسین حسین زاده

✪ امیر حسین داداشی

✪ محسن روحانی

✪ حسین سلطانی

✪ رضا شفیعی

✪ علی رضا صفی زاده

✪ فریدون علی تبار

✪ محسن قدیانی

✪ مجتبی کوهی

✪ علی مستوفی

✪ ناصر مهرورز

✪ بهنام میرزاخانی

✪ حامد هوایی

✪ رضا انظری

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود- ویرایش دوم

۱۰ بهمن ۹۵

با جستارهایی از:

محمد آقاسی، علیرضا آقاییوسفی، ریحانه اصلان زاده، سیدمهدی اعتمادی فرد، آرمین امیر، حسین ایمانی جاجرمی، یاسر باقری، عبدالله بیجرانلو، ناصرالدین-علی تقویان، سمیه توحیدلو، مجتبی توسل، حمیدرضا جلایی پور، ریحانه جوادی، محمدرضا جوادی یگانه، ابراهیم حاجیانی، مهدی حسین زاده فرمی، هادی خانیکی، سیدمحمد مهدی خوبی، مجتبی دلیر، حسین راغفر، جبار رحمانی، محمد مهدی رحمتی، مهدی روزخوش، سعیده زادقناد، احسان سلطانی، احسان شاه قاسمی، غلامرضا صدیق اورعی، رضا صفری شالی، عباس عبدی، حامد طالبیان، حمید طاهری، فاطمه سادات علمدار، فردین علیخواه، موسی عنبری، غلامرضا غفاری، محمدجواد غلامرضا کاشی، محمد فاضلی، نعمت الله فاضلی، مقصود فراسخواه، جولان فرهادی یابادی، ناصر فکوهی، مجید فولادیان، سید احمد فیروزآبادی، محمدامین قانعی راد، علی قنبری، محمدرضا کلامی، مسعود کوثری، رضا مختاری اصفهانی، علیرضا مشهدی زاده، محمد معاریان، مهدی منتظری مقدم، نوح منوری، سیدجواد میری، سیدعبدالامیر نیوی، آرش نصر اصفهانی، عباس نعمتی، سیدضیا، هاشمی، سیده راضیه یاسینی.

با مقدمه: سیدرضا صالحی امیری

به کوشش:

محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیجرانلو

عنوان و نام پدیدآور	مشخصات نشر	مشخصات ظاهری	موضوع
جستارهایی در پلاسکو/ به کوشش محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو. با مقدمه سیدرضا صالحی امیری.	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۵.	وضعیت فهرست‌نویسی فیپا رده‌بندی دیویی	بلاها -- جنبه‌های جامعه‌شناختی. رسانه‌ها و افکار عمومی. مسائل اجتماعی -- ایران -- تهران. مدیریت بحران -- ایران -- تهران. بلاها -- آینده‌نگری.
	۵۲۱ص.	۳۴۷/۳۶۳	۱۳۹۵ ج ۲ / ۵۵۳ HV رده‌بندی کنگره

جستارها

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

۵

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
به کوشش: محمدرضا جوادی یگانه، جبار
رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو.
با مقدمه: سید رضا صالحی امیری، وزیر
فرهنگ و ارشاد اسلامی
صفحه‌آرا: وحید لنجان‌زاده
روی جلد: از مجموعه «ایستاده در غبار»،
اصغر خمسه. خبرگزاری مهر.

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴-۱۴۱۵۵. تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۹۳۰۷۶. Email: nashr@ric.ir

فهرست مطالب

- مقدمه / سیدرضا صالحی امیری ۱
- پلاسکو از آغاز تا پایان ۷

مدیریت و سیاست شهری

- گزارش ملی پلاسکو / محمد فاضلی ۱۵
- پیام پلاسکو / سید ضیاء هاشمی ۲۵
- مدیریت شهری و درس های پلاسکو / حسین ایمانی جاجرمی ۳۱
- تحلیلی آسیب شناختی بر موقعیت بحران های کالبدی شهر / ناصر فکوهی ۳۵
- ماجرای «پیک نیک» و جامعه شناسی «پلاسکوها» / موسی عنبری ۴۳
- فروپاشی پلاسکو نماد فروپاشی الگوی توسعه شهری / محمد امین قانع راد ۴۹
- آتش پلاسکو روشن است! مگر... / مجتبی توسل ۵۷
- فاجعه ساختمان پلاسکو و درس هایی که نمی آموزیم / حسین راغفر ۶۵
- مسئولیت شهرداری در حادثه پلاسکو / علیرضا مشهدی زاده ۷۱
- مدیریت فرسوده / سید عبدالامیر نبوی ۷۹
- خوب، بد، زشت: درس های پلاسکو / محمدمهدی رحمتی ۸۷
- هزینه های استهلاک و بی توجهی به آن در پلاسکو / غلامرضا صدیق اورعی ۹۷
- ساختارهای خالق حادثه ساختمان پلاسکو / احسان سلطانی ۱۰۳
- آتش پلاسکو؛ احیاگر مشکلات تاریخی ایرانیان / رضا مختاری اصفهانی ۱۱۱
- چتری برای پلاسکو / یاسر باقری ۱۱۹
- قربانیان نامرئی پلاسکو / آرش نصر اصفهانی ۱۲۹
- عدم توازن امنیت حیات ایرانی / مهدی حسین زاده فرمی ۱۳۵

فرهنگ و جامعه

- ۱۴۳ ..... پرسش پلاسکو / نعمت‌الله فاضلی
- ۱۵۵ ..... پلاسکو و امر نمی‌دانم / سیدجواد میری
- ۱۶۱ ..... با پلاسکو می‌توان «جامعه در آغوش خطر ایران» را اسکن کرد / جلالی پور
- ۱۶۹ ..... ققنوس پلاسکو و تکوین مقوله «مردم» در غیاب حکمرانی کارآمد / جبار رحمانی
- ۱۷۵ ..... ساختمان پلاسکو و احساس بی پناهی مردم / محمدجواد غلامرضا کاشی
- ۱۸۷ ..... حادثه ساختمان پلاسکو و فرهنگ اعتماد / غلامرضا غفاری
- ۱۹۵ ..... ظرفیت سرمایه اجتماعی و واقعه پلاسکو / سید احمد فیروزآبادی
- ۲۰۳ ..... اعتماد؛ کلید جامعه خود-ترمیم‌گر / فردین علیخواه
- ۲۰۹ ..... پلاسکو و نشانه‌شناسی یک ازدحام / مقصود فراستخواه
- ۲۱۵ ..... پلاسکو، یادگیری و آگاهی ملی / ابراهیم حاجبانی
- ۲۲۵ ..... بررسی زمینه‌های بحران پلاسکو با تأکید بر منزلت اجتماعی / مهدی اعتمادی فرد
- ۲۳۳ ..... ساختمان پلاسکو و اهمیت آموزش مهارت‌های زندگی / مجتبی دلیر

اخلاق اجتماعی و خلیات ایرانی

- ۲۴۳ ..... آیا مردم هم در فروریختن پلاسکو مقصرند؟ / محمدرضا جواد یگانه
- ۲۵۱ ..... حادثه پلاسکو و فرهنگ عمومی / محمدرضا کالاهی
- ۱۶۲ ..... حادثه پلاسکو و مظنونان همیشگی: «مردم» / مهدی روزخوش
- ۲۷۱ ..... تقدیرگرایی، گم‌گشتگی آینده، و ظهور فاجعه پلاسکو / مجید فولادیان
- ۲۷۹ ..... همه ایرانی‌اند، بعضی‌ها ایرانی‌ترند / آرمین امیر
- ۲۸۹ ..... پلاسکو، فقدان همدلی در زیست جمعی ایرانی / علی قنبری
- ۲۹۹ ..... آیا آنها گوسفندند؟ / فاطمه سادات علمدار
- ۳۰۹ ..... فرایند اندیشه نسلی؛ آن‌چه که انجام می‌دهیم / مهدی منتظری‌مقدم
- ۳۱۷ ..... مناسک پلاسکو / سعیده زادقناد

رسانه‌های جمعی و اجتماعی

- ۳۲۷ ..... پلاسکو: سیلی سخت فاجعه / مسعود کوثری
- ۳۴۱ ..... تصویری از رسانه‌ای شدن یک حادثه / هادی خانیکی
- ۳۴۷ ..... درباره روایت رسانه ملی از واقعه ساختمان پلاسکو / سیدمحمد مهدی خوبی
- ۳۵۵ ..... ۱۲۴ دقیقه تعلیق / محمد معماریان
- ۳۶۵ ..... اختلال رسانه‌ای و نقص جامعه‌پذیری / عباس عبدی

- ۳۷۱ ..... مصیبت به منزله درنگی برای آینده / سمیه توحیدلو
- ۳۸۱ ..... پلاسکو در ذهن مردم فروریخت / عباس نعمتی و حمید طاهری
- ۳۸۷ ..... درس‌های فاجعه پلاسکو برای تلویزیون ایران / عبدالله بیچرانلو
- ۳۹۵ ..... سرکشی تحمل‌ناپذیر نمادها / ناصرالدین علی تقویان
- ۴۰۵ ..... که نه خاطر تماشا، نه هوای باغ دارد / ریحانه جوادی
- ۴۱۷ ..... حادثه ساختمان پلاسکو و افکار عمومی / رضا صفری شالی
- ۴۲۵ ..... اختلال جمعی / علیرضا آقاییوسفی
- ۴۳۳ ..... سلفی‌بگیران پلاسکو / احسان شاه قاسمی
- ۴۴۱ ..... خوش‌حالی‌ها و خوش‌بختی‌های رسانه ملی / نوح منوری
- ۴۴۷ ..... فاجعه پلاسکو: امکان بسیج اجتماعی و نقش رسانه‌ها / حامد طالبیان
- ۴۵۵ ..... شوک درمانی افکار عمومی و دیگر هیج / محمد آفاسی
- ۴۶۱ ..... کنش سیاسی و عکاسی از فاجعه / ریحانه اصلانزاده

برای آینده

- ۴۷۱ ..... از فروریزش نماد مدرنیته تا برساخت فرهنگ رشادت / سیده راضیه یاسینی
- ۴۸۱ ..... علاج واقعه / جولان فرهادی بابادی

پلاسکو از آغاز تا پایان

تهران اگر روزگاری به عنوان پایتخت قاجارها با شمس‌العماره، تکیه دولت، مسجد سلطانی و بازارش شناخته می‌شد، در دوره رضاشاه نمادهایش تغییر کردند. ساختمان‌هایی که سر برآوردند، بیشتر ایدئولوژی پهلوی با دو شاخصه ناسیونالیسم باستان‌گرا و تجدد غربی را نمایندگی می‌کردند. موزه ایران باستان، ورزشگاه امجدیه، خیابان پهلوی، دانشگاه تهران ساختمان‌هایی بودند که پیوند این دو شاخصه را جلوه‌گر می‌ساختند. ساختمان‌هایی که همچون پیکری برای روح این ایدئولوژی بودند. به طوری که موزه ایران باستان، مکانی مدرن بود که با الگوگیری از طاق ایوان مدائن ساخته شد.

اما در مورد محمدرضا پهلوی، مدتی طول کشید تا او بتواند برنامه‌ها و سیاست‌های خود را در جامعه ایران پیاده کند. وی در دهه اول سلطنت خود، گرفتار نزاع با نهاد مجلس بود؛ نهادی که چون قدرت می‌یافت، اجازه انتخاب نخست‌وزیر مطیع دربار را نمی‌داد. مصدق از دل این نزاع سر برآورد و خواب شاه را آشفته ساخت. کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲

مهر پایانی بر این نزاع بود. پس از آن، محمدرضا پهلوی با نزدیکی به ایالات متحده آمریکا و حتی گاهی شوروی، در جهت توسعه گام برداشت؛ توسعه‌ای که نتیجه آن، ایرانی مدرن زیر سایه دیکتاتوری بود. در این دوره، سرمایه‌داران جدید ایرانی که نسبت چندانی با تجار قدیمی نداشتند، پا به عرصه اقتصاد گذاشتند. برخی از این سرمایه‌داران، فعالیت‌های اقتصادی خود را در دوره رضاشاه آغاز کرده بودند. سرمایه‌داران جدید، با بازاریان متشرع که از لحاظ اجتماعی با فقیهان مراد شده بودند، از لحاظ سیاسی از هواداران جبهه ملی محسوب می‌شدند، نسبتی نداشتند. آنان بیش از دلالتی، در پی تولید بودند و یادآور تجاری چون حاج‌امین‌الضرب، کازرونی و اتحادیه. این تجار، برندهای ایرانی را رواج دادند، لذا آنچه تیمورتاش در قانون انحصار تجارت خارجی به سال ۱۳۰۹ در نظر داشت، به ثمر نشسته بود. او جلوگیری از ورود کالاهای مصرفی و تشویق ورود کارخانه به کشور را از اهداف مهم این قانون برشمرد. حال ایرانیان در برخی مصنوعات، صاحب برند شده بودند. آزمایش، ارج، کفش ملی و پلاسکو، برندهایی بودند که سرمایه‌دارانی چون محسن آزمایش، خلیل ارجمند، محمدرحیم متقی ابروانی و حبیب‌الله القانیان تأسیس کرده بودند؛ سرمایه‌دارانی که خودساخته بوده و فعالیت‌های خود را از کارگاه‌های تولیدی کوچک آغاز کرده بودند.

حبیب‌الله القانیان از جمله این سرمایه‌داران بود که شاید در نگاه سنتی که نگاهی اشرافی به امور دارد، از تازه‌به‌دوران‌رسیدگان حوزه اقتصاد قلمداد می‌شد. القانیان از یهودیان ایران بود و ریاست انجمن کلیمیان را بر عهده داشت. یهودیان چنان با جامعه شیعی مذهب درهم تنیده شده بودند که در بعضی موارد به عنوان اقلیتی مذهبی قابل بازشناسی نبودند. آنان برخلاف اقلیت ارمنی و آشوری، نام‌های اسلامی و ایرانی دارند. پيله‌وران یهود به خانه مسلمانان راه داشتند و به هنگام

اجرای سیاست کشف حجاب در دوره رضاشاه، آنان مفرّ و چاره‌ای برای زنان مسلمان بودند که برای خرید مایحتاج‌شان به بازار نروند و مجبور به کشف حجاب نشوند. اطبا و مطربان یهودی نیز از دیگر گروه‌های این اقلیت بودند که با مسلمانان مراوده داشتند. همچنین نامدارانی در عرصه سیاست و تجارت، دارای تباری یهودی بودند؛ حاج‌امین‌الضرب، محمدعلی فروغی، سعید نفیسی، شجاع‌الدین شفا و علی‌اصغر حکمت از جمله این افرادند.

حبیب‌الله القانین اگرچه یهودی بود و رئیس جامعهٔ کلیمیان، اما با عنوان حاج‌حبیب نیز شناخته می‌شد، به خاطر زیارت بیت‌المقدس. او در آغاز گام‌نهادن محمدرضا پهلوی در مسیر توسعه اقتصادی، کارخانه پلاسکو را در سال ۱۳۳۷ تأسیس کرد. کارخانه‌ای که در تولید لوازم پلاستیکی، تبدیل به یک برند شد. دو سال بعد او ساختمانی مدرن و بلندمرتبه را با نام کارخانه‌اش کلنگ زد. این ساختمان، سازه‌ای فلزی داشت و نماد مدرنیسم و سرمایه‌داری جدید ایرانی شد. اگر برج ایفل نباشده در اواخر قرن نوزدهم به عنوان نماد مدرنیسم فرانسه شناخته می‌شود، ساختمان پلاسکو در میانه قرن بیستم، چنین نشانی برای سرمایه‌داری مدرن ایران داشت. ساختمانی که در چهارراه استانبول در نزدیکی سفارتخانه‌های انگلیس، آلمان و ترکیه، گویی رابطهٔ اقتصاد و سیاست را تداعی می‌کرد.

پلاسکو زنگ جانشینی پاساژهای مدرن به جای بازارهای سنتی را به صدا درآورد. نسل جدیدی از اصناف در حال ورود به عرصه اقتصاد بودند، هم‌چنان که اصطلاحاتی چون حجره، برات، حاجی و ... جای خود را به اصطلاحات جدید می‌دادند. القانین پس از آن، ساختمان آلومینیوم را ساخت. ساختمان‌های جدید تجاری که سر برمی‌آوردند، جای‌گزینی برای راسته‌های بازار محسوب می‌شدند؛ بازارهایی که هم از لحاظ معماری و هم از لحاظ روابط انسانی با این پاساژها تفاوت

داشتند. ایجاد کافی شاپ و رستوران‌های جدید در آن‌ها به جای قهوه‌خانه، نمونه‌ای از این تفاوت‌ها بود.

سرمایه‌داری ایرانی اما روزگار خوشش چندان نپایید. القانیان در سال ۵۴ به اتهام گران‌فروشی تحت تعقیب قرار گرفت؛ اتهامی که بیشتر نمایشی بود. به نظر می‌رسد محمدرضا پهلوی، با سرازیر شدن دلارهای نفتی می‌خواست هشداری به سرمایه‌داران بدهد و با آگاه کردن آنان از موقعیت متزلزل‌شان، مانع ورود سرمایه‌داران ایرانی به حوزه سیاسی بشود. اما این شاه نبود که موقعیت این سرمایه‌داران را تهدید می‌کرد که طوفان انقلاب برای آنان چنین حکمی داشت. القانیان در طلیعه انقلاب اسلامی دستگیر و به جز مصادره اموالش، به اعدام هم محکوم شد. اموال حاج‌حبیب هم به بنیاد مستضعفان واگذار شد. سرنوشت اموال دیگر سرمایه‌داران ایرانی که در نیمه دوم دهه سی، فعالیت‌های اقتصادی خود را توسعه داده بودند، مصادره و توقیف اموال بود. سرمایه‌داران، زالوصفتانی بودند که در جهت توسعه مدل غربی گام نهاده بودند. دهه شصت اما، دوره حاکمیت اقتصاد دولتی بود و امثال القانیان در چنین فضایی نمی‌توانستند رشد کنند.

با پایان این دهه و آغاز سیاست‌های اقتصاد بازار، این رانت بود که سرمایه‌داران جدید را بازتولید می‌کرد؛ سرمایه‌دارانی که از حوزه اقتصاد دولتی به حوزه اقتصاد خصوصی کوچ کرده بودند. مسیر این وضعیت به تعطیلی تولید منتهی شد. ساختمان پلاسکو که مرکز تولید و عرضه پوشاک بود، همچنان رونق داشت، اما صنعت نساجی ایران ضعیف شده بود. پوشاک خارجی به‌ویژه اجناس ترک و چینی، بازار پوشاک ایران را قبضه کرده بودند. ۳۰ دی‌ماه ۱۳۹۵ که فرا رسید، ساختمان پلاسکو در آتشی مهیب فرو ریخت؛ فروریختنی که نمادی شد برای زوال سرمایه‌داری‌ای از این دست. با فروسوختن پلاسکو، کارگران و کاسبان بسیاری بی‌کار و بی‌سرمایه شدند. پیش از این اما

در حوزه نساجی، بی‌کاری و بی‌سرمايگی فرارسيده بود و حال دامان فروشندگان را گرفت که بیشتر پوشاکی را عرضه می‌کردند که کمتر نشانی از تولید و سرمايه ایرانی داشت.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران